

Cultural Contexts and Tendencies of Children and Adolescents towards Cybercrimes and Preventive Strategies

abdoreza asghari¹ | sakineh gholami²

1. Assistant Professor, Department of Law, Razavi Faculty of Islamic Sciences, Razavi University of Islamic Sciences, Mashhad, Iran (corresponding author), Dr.abdorezaasghari@yahoo.com
2. Master's student in criminal law and criminology, Razavi Faculty of Islamic Sciences, Razavi University of Islamic Sciences, Mashhad, Iran, Adibane.edalat@gmail.com

Article Info	Abstract
<p>Article type: Research Article</p> <p>Received: 2021/11/05</p> <p>Received in revised form: 2024/10/07</p> <p>Accepted: 2024/10/08</p>	<p>The necessity of addressing the concerns of children, including cyber-victimization, which is one of the most significant issues, is evident and undeniable. Securing cyberspace for children requires mechanisms that, while increasing flexibility in cyberspace, lead to a reduction in cybercrimes and to optimize conditions for the effective use of cyberspace. Accordingly, this article seeks to address the following questions: What harms and risks does cyberspace pose for children and adolescents? And what are the most effective preventive measures to deter children and adolescents from engaging in cyber-related offenses? The findings of the research indicate that, firstly, the cyber space has become highly influential in the lives of our children and adolescents, to the extent that it is perceived as an integral member of families. The cyber environment has the potential to exert highly detrimental effects on children and adolescents, fostering conditions that may lead to delinquency. Secondly, given the pervasive use of cyber space, the governing policies in our country, in addition to embracing the opportunities it offers, must also address its associated harms and threats. In this context, the primary role in developmental prevention within the cyber-family space is emphasized. The objective of this research is to propose situational prevention strategies to mitigate harms associated with the virtual environment. Through extensive library research, this study outlines situational prevention strategies aimed at addressing the risks of cyberspace. This research is applied in nature and employs a descriptive-analytical methodology. Library research methods and note-taking techniques were utilized in this study.</p>
<p>Keywords: <i>Children, Prevention, Computer, Victimization.</i></p>	<p>gholami, sakineh;asghari, abdoreza (2024). Cultural Contexts and Tendencies of Children and Adolescents towards Cybercrimes and Preventive Strategies. <i>Journal of Judgment</i>, 117(1), 86-94.</p> <p>http://doi.org/10.22034/judg.2024.531961.1196</p>
<p>How To Site</p>	<p>DOI</p> <p>10.22034/judg.2024.531961.1196</p>
<p>Publisher</p>	<p>University of Tehran Press</p>

بسترهای فرهنگی و گرایش کودکان و نوجوانان به ارتکاب جرایم رایانه‌ای و

راهکارهای پیشگیری از آن

عبدالرضا اصغری^۱ | سکینه غلامی^۲

۱. استادیار گروه حقوق، دانشکده علوم اسلامی رضوی، دانشگاه علوم اسلامی رضوی، مشهد، ایران (نویسنده مسئول)، رایانامه: Dr.abdorezaasghari@yahoo.com
۲. دانشجوی کارشناسی ارشد حقوق جزا و جرم‌شناسی دانشکده علوم اسلامی رضوی، دانشگاه علوم اسلامی رضوی، مشهد، ایران، رایانامه: Adibane.edalat@gmail.com

اطلاعات مقاله	چکیده
<p>نوع مقاله: علمی - تخصصی</p> <p>تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۸/۱۴</p> <p>تاریخ بازنگری: ۱۴۰۳/۰۷/۱۶</p> <p>تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۷/۱۷</p> <p>کلیدواژه: کودکان، پیشگیری، رایانه، بزه‌دیدگی.</p>	<p>ضرورت پرداختن به دغدغه‌های کودکان که بزه‌دیدگی رایانه‌ای نیز از جمله مهم‌ترین این موارد است، امری مبرهن و غیرقابل انکار به حساب می‌آید. ایمن‌سازی فضای سایبری برای کودکان به سازوکارهایی نیاز دارد تا ضمن افزایش انعطاف‌پذیری در فضای سایبری، موجب کاهش جرایم شود و شرایط را برای استفاده بهینه از فضای سایبری مهیا کند. با این اوصاف در این مقاله به دنبال پاسخگویی به این سؤالات هستیم که فضای رایانه برای کودکان و نوجوانان چه آسیب‌ها و مخاطراتی دارد؟ و مؤثرترین راهکارهای پیشگیری کودکان و نوجوانان از ارتکاب جرایم در فضای رایانه‌ای چیست؟ نتایج تحقیق بیانگر این است که اولاً فضای سایبر در زندگی کودکان و نوجوانان ما بسیار اثرگذار شده به طوری که احساس می‌شود از این فضا به‌عنوان عضوی از خانواده‌ها یاد می‌شود. فضای سایبری می‌تواند تأثیرات بسیار مخرب بر کودکان و نوجوانان بگذارد و باعث ایجاد زمینه‌های بزهکاری در آنها شود. ثانیاً با توجه به همه‌گیر شدن استفاده از فضای رایانه، سیاست‌های حاکم در کشور ما در کنار فرصت‌های این فضا، باید معطوف به آسیب‌ها و تهدیدات آن نیز باشد و در این راستا، اساسی‌ترین نقش را در پیشگیری رشدمدار در فضای سایبری خانواده بر عهده دارد. هدف این تحقیق ارائه راهبردهایی برای پیشگیری وضعی از آسیب‌های فضای مجازی است. در این تحقیق با مطالعات گسترده کتابخانه‌ای، تدابیری در قالب راهبردهای پیشگیری وضعی برای جلوگیری از آسیب‌های فضای مجازی ارائه می‌شود. تحقیق حاضر از نظر هدف، از نوع کاربردی و از نظر روش، توصیفی - تحلیلی است. در این تحقیق از شیوه کتابخانه‌ای و فیش‌برداری استفاده شده است.</p>
استناد	اصغری، عبدالرضا؛ غلامی، سکینه (۱۴۰۳). بسترهای فرهنگی و گرایش کودکان و نوجوانان به ارتکاب جرایم رایانه‌ای و راهکارهای پیشگیری از آن، فصلنامه قضاوت، ۱۱۷(۱)، ۸۶-۹۴.
DOI	http://doi.org/10.22034/judg.2024.531961.1196
ناشر	انتشارات دادگستری کل استان تهران

مقدمه

یکی از عرصه‌های اجتماعی نوین که سلامت روانی کودکان را بسیار تهدید می‌کند فضای سایبری است. امروزه با پیشرفت‌های سریع و تحولات روبه‌رشدی که در فضای سایبری شاهد هستیم، زمینه ارتکاب جرایم سایبری در فضای مجازی فراهم شده است. با وجود تمام مخاطرات حضور در فضای مجازی، بسیاری از افراد کم‌سن اشتیاق فراوانی به حضور در شبکه‌های اجتماعی پیدا کرده‌اند. حال این پرسش مطرح می‌شود که آیا باید مانع آنها شد؟ قطعاً منع آنها نمی‌تواند کمک‌کننده باشد، به این دلیل که از یک سو منع کودکان و نوجوانان در انجام هر کاری می‌تواند اثرات منفی (نظیر خشم و لجاجت) در آنها ایجاد کند و آنها را برای استفاده از این شبکه‌های اجتماعی بیش از پیش ترغیب کند و از سوی دیگر، فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی رایانه‌ای مزایای گسترده‌ای را نیز به همراه دارند، تا حدی که امروزه حتی مدارس نیز برای سهولت در امر آموزش و ارتباط نزدیک‌تر با اولیای دانش‌آموزان، از امکانات فضای مجازی بهره می‌گیرند. فلذا در این برهه از زمان که جرایم محیط سایبری محل جدیدی برای بزه‌دیدگی کودکان به شمار می‌آید، نگارنده با تأکید بر پدیده خاص اجتماعی بزه‌دیدگی کودکان و نوجوانان در فضای سایبری، از یک سو به موارد و راه‌های بزه‌دیده شدن کودکان و نوجوانان در فضای سایبر پرداخته و از سوی دیگر، راهکارهای مقابله و پیشگیری از بزه‌دیدگی سایبری کودکان و نوجوانان را مطرح ساخته است.

به موجب ماده ۳۹ پیمان‌نامه حقوق کودک، کشورهای عضو متعهد شده‌اند که نسبت به بهبود جسمانی و روانی و ادغام مجدد اجتماعی کودکانی که قربانی بی‌توجهی، بهره‌کشی، آزار و شکنجه یا سایر اشکال رفتار یا تنبیه بی‌رحمانه غیرانسانی یا تحقیرآمیز و یا مخاصمات مسلحانه واقع شده‌اند، اهتمام ورزند و به‌طور کلی در یک جامعه توسعه‌یافته، کودکان بیش از دیگران نیاز به محیطی امن برای رشد و شکوفایی دارند و باید در شرایط بحرانی در شمار نخستین کسانی باشند که از حمایت و امداد برخوردار می‌شوند. بنابراین ضرورت پرداختن به دغدغه‌های آنان - که بزه‌دیدگی رایانه‌ای نیز از جمله مهم‌ترین این موارد است - امری مبرهن و غیرقابل انکار به حساب می‌آید. در راستای ضرورت طرح شده باید به سؤالاتی اساسی بدین شرح پاسخگو بود: چه عواملی در انجام جرایم رایانه‌ای توسط کودکان و نوجوانان دخیل است؟ چه راهکارهایی برای مقابله و پیشگیری از جرایم سایبری کودکان و نوجوانان وجود دارد؟ ارتقای سطح آگاهی مردم تا چه میزان می‌تواند در پیشگیری از جرایم رایانه‌ای تأثیرگذار باشد؟

به منظور یافتن پاسخی مناسب برای این پرسش‌ها، روش تحقیق به کار گرفته شده در این نوشتار از نوع کتابخانه‌ای و تحلیلی است. مطالعه کتب و مجموعه‌های رویه قضایی مربوط به موضوع در صدر کار قرار دارد. ابزار گردآوری نیز شامل گردآوری منابع و فیش‌برداری از آنهاست و اطلاعات حاصل از مطالعات صورت گرفته، به‌صورت تحلیلی و توصیفی ارائه شده است. بر اساس پژوهش انجام شده توسط رجیبی تاج امیر تحت عنوان «ضرورت اتخاذ سیاست جنایی هماهنگ بین -المللی پلیس در مقابله با جرایم رایانه‌ای»، امروزه مقابله با جرایم رایانه‌ای یکی از مهم‌ترین چالش‌های پلیس قلمداد می‌شود و با توجه به گستردگی فضای مجازی، خسارات ناشی از آن، کثرت بزه‌دیدگان، فرامولی بودن، پیچیدگی کشف جرم و تعقیب مجرم و بسیاری خصوصیات دیگر، مقابله با این جرایم تنها از طریق سیاست جنایی هماهنگ بین‌المللی پلیس محقق خواهد شد (رجیبی تاج امیر، ۱۴۰۱، ص ۲). بر اساس پژوهش انجام شده توسط بروجردی علوی و ایلالی تحت عنوان «پیامدهای زیست مجازی ایرانیان» که با روش کیفی و از طریق مصاحبه با ۲۵ نفر از خبرگان و

کاربران فعال فضای مجازی انجام شده، یافته‌ها حاکی از آن است که پیامدهای منفی حضور ایرانیان در فضای سایبر عبارتند از آسیب‌های اجتماعی اختلالات روانی، بی‌سازمانی اجتماعی، تحول در سبک زیستن، بروز چالش‌های فرهنگی، بحران هویت، ایجاد روزمرگی، شکاف بین نسلی و ایجاد جرایم رایانه‌ای (بروجردی علوی و ایلالی، ۱۳۹۷، ص ۱۰۶). بر اساس پژوهش انجام شده توسط علیوردی‌نیا و انواری تحت عنوان «جرایم رایانه‌ای در ایران، مصادیق جرایم رایانه‌ای و راهکارهای مقابله با آن»، به منظور کاهش آسیب‌های ناشی از جرایم اینترنتی و رایانه‌ای می‌توان به ارتقای سواد رسانه‌ای آحاد جامعه در استفاده از فضای مجازی و شناخت تهدیدها و فرصت‌های آن در پیشگیری و مقابله با جرایم رایانه‌ای اشاره کرد (علیوردی‌نیا و انواری، ۱۳۹۴، ص ۱). بر اساس پژوهش انجام شده توسط جوان جعفری تحت عنوان «جرایم سایبر و رویکرد افتراقی حقوق کیفری (با نگاهی به قانون مجازات اسلامی بخش جرایم رایانه‌ای)»، فناوری اطلاعات و ارتباطات (به ویژه فضای سایبر) کلیه ابعاد زندگی بشر - اعم از بعد اجتماعی، اقتصادی، سیاسی، فرهنگی، حقوقی، کیفری و... - را تحت تأثیر قرار داده به طوریکه تفاوت جرایم رایانه‌ای با جرایم سنتی سبب شده است که رویکرد کیفری معمول، اصول و مبانی متعارف آن پاسخگویی مقابله با این جرایم نباشد و در نتیجه، تبیین یک رویکرد کیفری متمایز الزام آور تلقی شود (جوان جعفری، ۱۳۸۹، ص ۱۶۹). می‌توان وجه تمایز پژوهش پیش رو را با سایر پژوهش‌های این حوزه، در رویکرد اتخاذ شده به مسئله پژوهش قلمداد کرد.

۱. تاریخچه

- در بخش تاریخچه قصد داریم به ترتیب به تعریف واژه فضای سایبر، جرایم رایانه‌ای و تاریخچه جرایم رایانه‌ای پردازیم.
- **تعریف فضای سایبر:** فضای سایبر در معنا به مجموعه‌هایی از ارتباطات درونی انسان‌ها از طریق کامپیوتر و وسائل مخابراتی بدون در نظر گرفتن جغرافیای فیزیکی گفته می‌شود. یک سیستم آنلاین نمونه‌ای از فضای سایبر است که کاربران آن می‌توانند از طریق ایمیل یا یکدیگر ارتباط برقرار کنند.
 - **تعریف جرایم رایانه‌ای:** درخصوص جرایم رایانه‌ای تعاریف متعددی وجود دارد؛ برای مثال، سازمان همکاری و توسعه اقتصادی اذعان می‌دارد که هرگونه عمل غیرقانونی، غیرمجاز و غیراخلاقی نسبت به انتقال داده و پردازش خودکار، جرم رایانه‌ای تعریف می‌شود. براین - کنوانسیون جرایم رایانه‌ای شورای اروپا - جرایم رایانه‌ای را به چهار گروه ۱- جرایم علیه تمامیت، محرمانگی و دسترسی‌پذیری سیستم‌ها و اطلاعات رایانه‌ای ۲- جرایم مربوط به محتوا ۳- جرایم مربوط به رایانه ۴- جرایم مربوط به حق نشر و حقوق مربوطه تقسیم می‌کند.

۲. تاریخچه جرایم رایانه‌ای: الف) نسل اول جرایم رایانه‌ای: از دهه ۱۹۶۰ میلادی تا اواخر دهه ۱۹۸۰، نسل اول

جرایم رایانه‌ای پدیدار شد که در این برهه زمانی، مجرمان از رایانه‌های کاربران به‌عنوان ابزاری برای ارتکاب جرایم سنتی مانند سوءاستفاده و کلاهبرداری‌های مالی استفاده می‌کردند. ب) نسل دوم جرایم رایانه‌ای: این دسته از جرایم از دهه ۱۹۸۰ میلادی آغاز شد و تا اواخر دهه ۱۹۹۰ ادامه پیدا کرد که در واقع به‌عنوان یک پل ارتباطی میان جرایم نوع اول و نوع سوم عمل می‌کرد و تمرکز اصلی آن بر نفوذ به داده‌ها و محتویات رایانه‌ها بود. ج) نسل سوم جرایم رایانه‌ای: این نسل از جرایم رایانه‌ای در اواسط دهه ۱۹۹۰ میلادی شروع شد و تحت عنوان جرایم مجازی، جرایم محیط رایانه‌ای

و جرایم رایانه‌ای شناخته می‌شود و ارتکاب جرم در آن بدون وجود اینترنت امکان‌پذیر نیست (رجبی تاج امیر، ۱۴۰۱، ص ۵).

تعاریف و مفاهیم

در این بخش از پژوهش به تعریف واژه جرم و جرایم رایانه‌ای و طفل می‌پردازیم. بر اساس ماده ۲ قانون مجازات اسلامی (مصوب سال ۱۳۹۲) «جرم عبارت است از هر رفتاری اعم از فعل یا ترک فعل که در قانون برای آن مجازات تعیین شده است». در قانون مجازات اسلامی (مصوب سال ۱۳۹۲)، بخشی از مجازات‌ها به مقوله جرایم رایانه‌ای اختصاص یافته که بدین شرح است: «فصل ۱: جرایم علیه محرمانگی داده‌ها و سیستم‌های رایانه‌ای و مخابراتی متشکل از دسترسی غیرمجاز، شنود غیرمجاز، جاسوسی رایانه‌ای؛ فصل ۲: جرایم علیه صحت و تمامیت داده‌ها و سیستم‌های رایانه‌ای و مخابراتی متشکل از جعل رایانه‌ای، تخریب و اختلال در داده‌ها یا سیستم‌های رایانه‌ای و مخابراتی؛ فصل ۳: سرقت و کلاهبرداری مرتبط با رایانه؛ فصل ۴: جرایم علیه عفت و اخلاق عمومی؛ فصل ۵: هتک حیثیت و نشر اکاذیب؛ فصل ۶: مسئولیت کیفری اشخاص؛ فصل ۷: سایر جرایم؛ فصل ۸: تشدید مجازات‌ها». قابل ذکر است که جرایم رایانه‌ای و اینترنتی در سطح بین‌المللی هم جرم‌انگاری شده که در همین راستا می‌توان به طبقه‌بندی سازمان توسعه و همکاری اقتصادی، کمیته وزرای شورای اروپا و کنوانسیون جرایم سایبر اشاره کرد (علی‌وردی‌نیا و انواری، ۱۳۹۴، صص ۷-۶).

درخصوص مفهوم کودک نیز باید خاطر نشان ساخت که در تعریف حقوقی، عموماً کودک به کسی که صغیر بوده و در غیر این صورت به کسی که به سن بلوغ نرسیده است گفته می‌شود. بنابراین به نظر می‌رسد بین این واژگان در عرف مردم و حتی در میان ادبا تفاوت چندانی وجود نداشته است که به آن اشاره نکرده‌اند. در میان حقوق‌دانان نیز بیشتر طفل را به معنای صغیر و کودک به کار برده‌اند. قانون مدنی ایران در ماده ۱۲۱۰ بلوغ را پایان دوره کودکی دانسته و در اصلاحاتی که در سال ۱۳۶۱ در قانون مزبور صورت گرفت، گفته شد که ۹ سال در دختر و ۱۵ سال در پسر معیار بلوغ است. در قانون مدنی ایران از مجموع مواد ۱۱۶۸ و ۱۱۷۹ چنین استفاده می‌شود که کلمه طفل در مواردی مترادف با صغیر به کار رفته است.

«صغیر در لغت به معنای کوچک و خرد است و در اصطلاح فقهی و حقوقی به کسی اطلاق می‌شود که به سن بلوغ نرسیده و کبیر نشده است. اصولاً به کسی صغیر گفته می‌شود که نابالغ باشد. به عبارت دیگر، وصف صغر در برابر کبر که صفت شخص بالغ است، قرار می‌گیرد. همچنین می‌توان کلمه صغر را در برابر بلوغ که صفت شخص بالغ است، به کار برد. در زبان عامیانه و نوشته‌های غیرحقوقی به صغیر کودک، خردسال، طفل و بچه می‌گویند» (صفاری، ۱۳۸۰، ص ۹۰).

«در لغت فارسی پیشگیری به معنای جلوگیری، دفع، منع سرایت مرض، تقدم به حفظ، صیانت، حفظ صحت و... آمده است و در زبان انگلیسی برای پیشگیری معادل prevention را در حوزه جرم‌شناسی به کار برده‌اند. همچنین crime prevention یا prevention of crime به معنی پیشگیری از وقوع جرم است. واژه پیشگیری را از نظر لغوی جلوگیری کردن، مانع شدن، جلوگیری، تقدم به حفظ، صیانت و نیز اقدامات احتیاطی برای جلوگیری از رخدادهای بد و ناخواسته معنا کرده‌اند. با توجه به معنای لغوی پیشگیری، این واژه هم به معنای پیش‌دستی کردن، پیشی گرفتن و جلوی چیزی رفتن و هم به معنای آگاه کردن و هشدار دادن است» (نجفی ابرندآبادی، ۱۳۸۲، ص ۴۴).

گسن - استاد دانشگاه اکسمارسی فرانسه - نیز معتقد است که پیشگیری مجموعه اقدام‌هایی است که بجز اقدامات کیفری، هدف غایی آن منحصرأ یا به صورت جزئی محدود کردن دامنه ارتکاب جرم، غیرممکن کردن، مشکل کردن و کم کردن

احتمال وقوع جرم است. بر اساس این تعریف، گسب پیشگیری را خارج از نظام کیفری می‌داند. کیزر پیشگیری از وقوع جرم را تدابیری می‌داند که با کمک آن، وسعت شدت ارتکاب جرم - چه با کاهش فرصت‌ها و موقعیت‌های ارتکاب جرم و چه با تحت تأثیر قرار دادن مجرمان بالقوه و کل جامعه - به حداقل می‌رسد (زینالی، ۱۳۹۴، ص ۸۹).

۳. رویکرد نظری

نخستین کسی که به رابطه میان جرم و محیط فیزیکی اشاره کرد «وود» بود که اعتقاد داشت پیشرفت در امر ساختمان‌سازی موجب ایجاد موانع و محدودیت‌هایی در روابط ساکنان می‌شود. نظریات وود، اسکار نیومن را به مطرح کردن نظریه «فضای قابل دفاع» ترغیب کرد. نیومن معتقد بود که تغییرات حاصل در شکل و نقشه محیط قادر است گرایش‌ها و نگرش‌های پنهان ساکنان آپارتمان‌ها را در حفظ حریمشان آشکار کند و آنها را به پیش گرفتن رفتارهای مناسبی برای مراقبت از حقوق و اموالشان وادارد. این قبیل رفتارها به مرور زمان و بر اثر تکرار، جزئی از فعالیت‌ها و عادات روزمره می‌شود و می‌تواند به عنوان عامل مهمی در برابر رفتارهای ضداجتماعی عمل کند. دومین نسل از نظریه‌پردازان پیشگیری محیطی در مدل‌های پیشگیری از جرم، متغیرهای اجتماعی و فرهنگی را به هم پیوند زدند و تئوری فضای قابل دفاع را در قالب یک طرح ابتکاری مهم با عنوان «پیشگیری از جرم از طریق طراحی محیطی» آزمایش کردند. این نظریه را به جفری نسبت می‌دهند. اساسی‌ترین اصول این نظریه را «فرصت، هدف، ریسک و تلاش» تشکیل می‌دهد؛ یعنی فرصت ارتکاب جرم تابعی است از یک هدف، خطر، تلاش و سود. هنگامی که خطر ارتکاب جرم از منافع حاصل از آن بیشتر باشد، جرم تقلیل می‌یابد.

هدف نهایی این طرح تقلیل وقوع جرم از طریق بهبود کیفیت زندگی افراد ساکن یک محله است. دانشمندانی که پیرو این نظریه هستند معتقد به ایجاد تغییرات در محیط فیزیکی و اجتماعی بر اساس چهار اصل پیشگیری از جرم هستند که عبارتند از کنترل دسترسی، مراقبت، حمایت از اقدامات ایمنی و تقلیل انگیزه‌ها برای کاهش ارتکاب جرم. نظریه دیگر نظریه انتخاب معقول است که برگرفته از تحلیل اقتصادی از جرم است. طبق این نظریه، بزهکار بالقوه انسان متعارفی فرض می‌شود که در پی کسب سود از طریق انجام عمل مجرمانه است. بنابراین معمولاً گزینه‌ای را انتخاب می‌کند که منفعت بیشتری دربرداشته باشد. این نظریه از دیدگاه بنام گرفته شده است. یکی از نقاط ضعف این نظریه این است که بزهکاران اتفاقی و آبی و بزهکار مختل المشاعر و همچنین بزهکاران معتاد و ولگرد را شامل نمی‌شود، زیرا مرتکبان آن به دنبال سود خاصی نیستند، بلکه منش و رفتار فرد او را به اعتیاد یا ولگردی می‌کشاند. نظریه فعالیت روزمره نیز معتقد است که برای وقوع یک جرم، سه عنصر بزهکار بالقوه با انگیزه، بزه‌دیده با هدف مناسب و فقدان یک محافظ توانمند و کارآمد، باید در یک زمان و مکان با یکدیگر تلاقی کنند؛ یعنی ارزش، بی‌کنشی، حجم و دسترسی. مثلاً اشیای با حجم کم و ارزش زیاد که همه کس به آنها دسترسی ندارند و به آسانی قابلیت جابه‌جایی دارند، اهداف مطلوب در جرایم مالی هستند (پیز، ۱۳۸۳، ص ۱۲۹).

۴. تحلیل چالش‌های پیشگیری از جرم در فضای سایبر

از چالش‌های اساسی گسترش فناوری ارتباطات در جهان - به‌خصوص کشورهای در حال توسعه - در بهره‌گیری از اینترنت، آسیب‌های فرهنگی و اجتماعی است. قرار گرفتن در معرض فرهنگ‌های گوناگون، آزادی‌های زیاد در یک دوره زمانی نسبتاً کوتاه و امکان دسترسی به اطلاعات غیراخلاقی گوناگون از طریق اینترنت، نمونه‌ای از این خطرهاست. «در کشورهای در حال توسعه، از جمله کشور ما، به دلیل شرایط فرهنگی و اجتماعی، احتمال آسیب‌پذیری ناشی از تعامل گسترده با

فرهنگ‌های دیگر زیاد است. با وجود پیشرفت‌های حاصل شده در سازوکارهای امنیتی و کنترلی در اینترنت، قابلیت‌های کنترلی در این گونه موارد کمتر مؤثر واقع می‌شوند» (جلالی، ۱۳۸۲، ص ۱۲). با توجه به انتقال بسیاری از فعالیت‌های زندگی روزمره به فضای مجازی و قابلیت‌ها و تأثیرات گسترده این فضا در انجام آسان امور و با توجه به آمار پلیس فتا و افزایش جرایم فضای مجازی (هادیانفر، ۱۳۹۴)، فضای مجازی با سرعت زیاد و در گستره‌ای وسیع، جوامع، نهادهای اجتماعی، آموزشی، فرهنگی، مالی، سیاسی، ارتباطات اداری و حتی مناسبات بین‌المللی را به گونه‌ای مقهور خود خواهد ساخت و رویگردانی افراد و نهادها از این فضا موجب انزوا و تحمیل هزینه‌های زیاد بر آنها خواهد شد (الحسینی، ۱۳۹۲، ص ۵۳).

با گسترش استفاده از اینترنت به عنوان ابزار ورود به فضای مجازی، با توجه به ۱- محدود نبودن فضای مجازی به مکان و زمان خاص ۲- استفاده روزافزون کودکان، نوجوانان، جوانان و آحاد جامعه از این فضا ۳- اشراف نداشتن خانواده‌ها بر این فضا و آسیب‌های آن ۴- اندک بودن سازمان‌های مسئول مبارزه و پاسخگو به انواع و اقسام شبهه‌ها و اندیشه‌های الحادی و انحرافی موجود در این فضا ۵- امکان حضور افراد با چهره‌های غیرواقعی و فریبکارانه ۶- سهولت و گستردگی ارتکاب انواع و اقسام سوءاستفاده‌ها و کلاهبرداری‌ها در این فضا، با انواع جرایم، آسیب‌ها و تهدیدها در این فضا مواجه هستیم که تبعات ناشی از آن خیلی گسترده‌تر از فضای فیزیکی است. در این راستا ایجاب می‌کند که بر اساس آسیب‌های فضای مجازی، نسبت به استفاده از شیوه‌های مختلف پیشگیری - مانند پیشگیری اجتماعی و وضعی - برای مقابله با مسائل فضای مجازی اقدام کنیم.

محیط اطراف اطفال و نوجوانان می‌تواند آثاری بر جای بگذارد که نتایج آن، هم در زمان کودکی و نوجوان بودن و هم در بزرگسالی آنها معلوم شود. فضای مجازی وسیله‌ای است که پیام را منتقل می‌کند و عبارت است از هر ابزاری برای برقراری ارتباطات. فضای مجازی حامل یا واسطه پیام است؛ او به نام خود صحبت نمی‌کند، از طریق او صحبت می‌شود. در حال حاضر تأثیر رسانه‌های فضای مجازی، از خانواده، مدرسه و گروه همسالان نیز بیشتر است. اطفال و نوجوانان در تمامی کشورهای جهان آینده‌سازان آن کشور محسوب می‌شوند و برای اینکه نسل جوان و بزرگسال در یک کشور نسلی عاری از هرگونه مشکلات رفتاری و بزهکاری باشد، به نظر می‌رسد برنامه‌ریزی مناسب برای اطفال و نوجوانان می‌تواند نسل آینده را از مشکلات رهایی بخشد. طفل و نوجوان به دلیل داشتن باطنی صاف، تحت تأثیر عوامل مختلف قرار دارد، اما در زمان حاضر اطفال و نوجوانان تحت تأثیر شدید فضای مجازی هستند. اطفال و نوجوان رفتارهای خود را از فضای مجازی الگو می‌گیرند. اطفال و نوجوانان بیشتر اوقات خود را صرف فضای مجازی می‌کنند. بنابراین اگر فضای مجازی رفتارهای خشن و بزه‌آلوده را نمایش دهد، به طور قطع بر روی طفل تأثیرات منفی خواهد گذاشت. محققان اهمیت فوق‌العاده‌ای برای اطفال و نوجوانان قائل هستند و بر این باورند که برای داشتن جامعه‌ای که جرم در آن کاهش یابد، باید از دوران طفولیت بر روی فرد اقدامات مختلفی انجام گیرد که ذهن او از بزه دور بماند و اگر اطفال و نوجوانان در محیطی سالم پرورش یابد، در آینده احتمال اینکه مرتکب جرم شود، کمتر است.

فضای مجازی نقش‌های متعددی را در حیات اجتماعی به عهده دارد؛ از جمله صحنه‌ای را ایجاد می‌کند که حیات سیاسی در آن نقش دارد، فرهنگ بال می‌گستراند و سبک‌های تازه و هنجارهای زندگی رخ‌نمایی می‌کند. بنابراین توجه به این قشر از جامعه اهمیت فوق‌العاده‌ای دارد و هرگونه سستی می‌تواند آثار زیانباری داشته باشد. در میان عوامل جرم‌زایی که در محیط پیرامون اطفال و نوجوانان وجود دارد، فضای مجازی از اهمیت خاصی برخوردار است. «اگر عوامل جرم‌زا را به دو دسته

عوامل فردی و محیطی تقسیم کنیم، با توجه به نقش فضای مجازی که به عنوان یک عامل محیطی محسوب می‌شود، به نظر می‌رسد فضای مجازی هم به طور مستقیم و هم به طور غیرمستقیم در جرم‌زایی اطفال و نوجوانان مؤثر است.»

«از نظر قضایی، معنای جرایم اطفال و نوجوانان و حدود و شمول آن همان چیزی است که در قوانین جزایی ذکر و تعیین شده است. کودکان بزهکار در اصطلاح علوم روانی و تربیتی امروز، به طور کلی به افرادی گفته می‌شود که عموماً یک معما و یا حداقل یک مشکل تربیتی برای جامعه، پلیس و کارگردانان دستگاه‌های قضایی به شمار می‌روند. البته این تعریفی که ارائه شده است، تحت عنوان کودکان دشوار شناخته می‌شود نه کودک بزهکار. جرایم اطفال نسبت به انواع جرایم که در میان بزرگسالان متداول است، پدیده‌ای نسبتاً جدید محسوب می‌شود که در دنیای صنعتی از اوایل قرن نوزدهم مورد شناسایی قرار گرفته و از اوایل قرن بیستم به تدریج در کشورهای مختلف برای آن قواعد و مقرراتی وضع شده و دادگاه‌های خاصی برای رسیدگی به این گونه جرایم تأسیس شده است. بزهکاری این کودکان دارای مراحل و شدت و ضعف فراوان است. این گونه کودکان نه تنها یک مشکل، بلکه یک معما و مسئله بزرگ اجتماعی محسوب می‌شوند و هر متفکر اجتماعی می‌تواند به خود حق بدهد که درباره آنها و رفتار ضداجتماعی آنان بیاندیشد. مطلب دیگر در مورد تأثیرگذاری فضای مجازی بر شخصیت و رفتار کودکان و نوجوانان این است که روانشناسان و پژوهشگران مسائل تربیتی پیشنهادهایی برای کاستن از مضرات و خطرات آن ارائه داده‌اند» (نیازپور، ۱۳۸۹، ص ۳۵۴).

نتیجه

امروزه با پیشرفت تکنولوژی و سهولت استفاده از رسانه‌های گروهی شاهد پدیده‌های کنترل ذهن و و صادرات اندیشه از سمت گروه‌ها و جوامع مختلف هستیم. بیشتر جامعه هدف این گروه‌ها اطفال و نوجوانان هستند که بیشتر از سایر گروه‌های سنی تحریک پذیرند و بیشتر می‌توان بر آنها تأثیر گذاشت. به همین علت گروه‌های فکری که درصدد صادرات اندیشه خود هستند، توجه ویژه‌ای به تسلط بر این گروه دارند. یکی از مهم‌ترین مسائل و چالش‌های بسیار جدی که امروزه جوامع در بحث کنترل و پیشگیری از جرم با آن روبه‌رو هستند مسئله پیشگیری از جرم و بزهکاری اطفال و نوجوانان است. در برخورد با کودکان هرچه جوامع گرایش بیشتری به تربیت و رویکردهای پیشگیرانه و رشدمدار داشته‌اند، در کنترل بزهکاری موفق‌تر عمل کرده‌اند. از طرفی هم واضح است که برای پیشگیری، سنین کودکی مناسب‌تر است تا سنین بزرگسالی. حال به نظر می‌رسد برای پیشگیری از جرم در اطفال و نوجوانان چند عامل مهم را باید در کنار هم به صورت موازی در نظر گرفت و روی آنها تمرکز داشت تا بتوان در این زمینه موفق عمل کرد. برای مقابله با بزهکاری اطفال و نوجوانان تنها راه دستگیری و مجازات مجرمان نیست، بلکه از طرق مختلفی می‌توان با جرم مقابله کرد. یکی از این راه‌ها پیشگیری از وقوع جرم است. امروزه استفاده از فضای سایر بخشی از کارهای روزمره انسان است و خواه‌ناخواه پیامدهایی را نیز دارد. بنابراین رعایت تناسب محتوای فضاهای مزبور با ظرفیت‌ها و ویژگی‌های ادراکی و روانی مخاطبان و تلقی واقع‌بینانه از آنها برای تأمین بهداشت روانی و تعادل شخصیت اطفال و نوجوانان ضروری به نظر می‌رسد. در اینجا است که نقش عوامل بازدارنده و نظارتی مطرح می‌شود. در این راستا پیشنهاد می‌شود که با ایجاد بسترهای قانونی مناسب برای توسعه مشارکت با شبکه‌های اجتماعی، امکان بهره‌مندی گسترده از مشارکت مزبور فراهم شود. همچنین پیشنهاد می‌شود با اصلاح قانون، تعریف رفتار معارض با قانون آنان بازنگری شود و به آن دسته از رفتارهایی که خطری برای جامعه ندارد و می‌تواند آینده طفل و نوجوان را تحت تأثیر قرار دهد، به موجب قوانین مدنی پاسخ داده شود.

منابع

الف) منابع فارسی

۱. الحسینی، نجمه (۱۳۹۲)، «فضای مجازی، فضایی با فرصت‌ها و تهدیدات بسیار»، روزنامه رسالت، سال ۲۸، شماره ۷۹۴۳.
۲. بروجردی علوی، مهدخت؛ ایلالی، سید حسن (۱۳۹۷)، «پیامدهای زیست مجازی ایرانیان»، فصلنامه مطالعات رسانه‌های نوین، سال چهارم، شماره ۱۶.
۳. جوان جعفری، عبدالرضا (۱۳۸۹)، «جرائم سایبر و رویکرد افتراقی حقوق کیفری (با نگاهی به قانون مجازات اسلامی بخش جرائم رایانه‌ای)»، مجله علمی - پژوهشی دانش و توسعه، سال هفدهم، شماره ۳۴.
۴. پیز، کن (۱۳۸۳)، «جایگاه پیشگیری نخستین از جرم در انگلستان»، مترجم: مهدی صبوری‌پور، مجله حقوقی دادگستری، شماره ۴۷.
۵. جلالی، علی‌اکبر (۱۳۸۹)، «نظارت همگانی عامل پیشگیری جرائم در فضای مجازی»، فصلنامه علمی ترویجی کارآگاه.
۶. رجیبی تاج امیر، ابراهیم (۱۴۰۱)، «ضرورت اتخاذ سیاست جنایی هماهنگ بین المللی پلیس در مقابله با جرائم سایبری»، تحقیقات حقوقی بین‌المللی، دوره ۱۵، شماره ۵۵.
۷. زینالی، حمزه (۱۳۸۱)، «پیشگیری از بزهکاری و مدیریت آن در پرتو قوانین و مقررات جاری ایران»، فصلنامه رفاه اجتماعی، سال ۲، شماره ۶.
۸. صفاری، علی (۱۳۸۰)، «مبانی نظری پیشگیری وضعی»، مجله تحقیقات حقوقی، شماره‌های ۳۳-۳۴.
۹. علیوردی‌نیا، اکبر؛ انواری، آمنه (۱۳۹۴)، «جرائم سایبری در ایران، مصادیق جرائم سایبری و راهکارهای مقابله با آن»، کنفرانس بین‌المللی علوم انسانی، روان‌شناسی و علوم اجتماعی.
۱۰. نجفی ابرندآبادی، علی حسین (۱۳۷۸)، «پیشگیری از بزهکاری و پلیس محلی»، مجله تحقیقات حقوقی دانشگاه شهید بهشتی، شماره‌های ۲۶-۲۵.
۱۱. نیازپور، امیرحسین (۱۳۸۹)، «سرعت‌بخشی به فرایند کیفری: سازوکاری برای پیشگیری از بزهکاری»، مجله پژوهش حقوق و سیاست، شماره ۲۸ (۱۲).
۱۲. هادیانفر (۱۳۹۴)، «نشست خبری رئیس پلیس فتای ناجا»، روزنامه سراسری صبح ایران (۱۳۹۴/۹/۱۷).

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی